

VIKTORIJA VARANAUSKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

ETNIŠKUMAS LIETUVOS ARCHITEKTŪROJE

Ethnicity in Lithuanian Architecture

SUMMARY

This article reveals examples of elements of ethnic culture in Lithuanian architecture. The appearance of this phenomenon can be related to the appearance and spread of nationalism. Particular elements of ethnic culture were used to express and to construct a particular ethnic identity. The aim of this article is to supply concrete and different cases of this phenomenon in architecture of the inter-war, Soviet and contemporary periods. This application of certain ethnic cultural elements in architecture allows us to talk about the invention of tradition as a response to global, modern processes that contribute to the loss of traditions.

SANTRAUKA

Straipsnyje analizuojamas etninės kultūros elementų panaudojimas Lietuvos architektūroje. Tokio reiškinio pradžia, kada tam tikri etninės kultūros elementai pasirenkami konstruojant, nurodant tam tikrą etniškumą, tapatybę, siejasi su nacionalizmo atsiradimu ir paplitimu. Straipsnio tikslas – per pateiktus konkrečius ir skirtingus tarpukario, sovietmečio ir šiuolaikinės architektūros atvejus juos palyginti atsižvelgiant į skirtingą politinį, socialinį ir kultūrinį laikotarpio kontekstą, nurodyti etniškumo ir nacionalizmo reikšmę tokios architektūros formoms.

IVADAS

Pagrindinis etniškumo ir architektūros sąlyčio taškas yra tradicinė, dar vadinama liaudies, kaimo architektūra. Liaudies architektūroje etniškumas matyti ne tik per pastatų funkcinę paskirtį, jų išdėstymą sodyboje, pastatų planą,

puošybą ir aplinką. Rasa Bertašiūtė išskyrė elementus (*dėmenis*), lemiančius kraštovaizdžio ir vietos architektūros savitumus, – tai susiklosčiusi aplinkos struktūra, tūriai, formos, proporcijos, medžiagiškumas, spalvos ir puošyba¹.

RAKTAŽODŽIAI: etniškumas, architektūra, etninės kultūros elementai, nacionalizmas.

KEY WORDS: ethnicity, architecture, elements of ethnic culture, nationalism.

Visi šie dėmenys, papildant, pridedant pastatų funkcinę paskirtį, besąlygiškai siejami ir su regioniniais tradicinės architektūros savitumais. Etnologijoje tarpukariu, sovietmečiu daugiausia dėmesio buvo skiriama etninei, tradicinei kaimo architektūrai. Atgavus nepriklausomybę, etninę architektūrą tyrė Angelė Vyšniauskaitė. Aptardama gyvenviečių raidą, ji apžvelgė etninės architektūros pastatus, jų esminius bruožus, įtraukė ir folklorinius pasakojimus, nagrinėjo statybos tradicijas ir sodybos aplinką (1999). Libertas Klimka nagrinėjo su etnine architektūra susijusius papročius ir tikėjimus (2002), etninės kultūros pastatų vidaus ir išorės puošybos elementus ir jų simboliką apibendrino Vytautas Tumėnas (2007), Mažosios Lietuvos tradicinę architektūrą ir paveldą, etnografinius kaimus tyrė Martynas Purvinas (2008, 2011). Elvyda Lazdauskaitė nurodo, jog tradicinei architektūrai lemiamą įtaką nuo XIX a. antrosios pusės turėjo ne tik industrializacija (amatų ir pramonės plėtra, krašto modernizacija, pažangesnės konstrukcijos ir naujos medžiagos), bet ir politinė, socialinė ir kultūrinė to meto padėtis – laikotarpio nuostatos ir mados, kaimyninių šalių ir Lietuvos istorinės sąlygos². Išibėgėjant industrializacijai ir keičiantis gyvenimo būdui, regioniniai savitumai nyko, tačiau susiklosčiusios politinės ir socialinės aplinkybės lėmė fragmentišką kai kurių etninės kultūros elementų panaudojimą.

Modernizacija, kaitos procesai kaimo vietovėse, etninėje kultūroje bei profesionalioji architektūra Lietuvoje atitinkamo dėmesio susilaukė tarp paveldosaugos, architektūros specialistų. Architektai nagrinėjo ir etniškumo architektūroje klau-

simą: R. Bertašiūtė daugiau dėmesio skyrė kaimo architektūrai, o tarpukario mėginimus kaimo vietovėse susieti besikeičiantį gyvenimo būdą ir etninės architektūros, kurią autorė vadina *tradicine*, tęsimą vadina *tautinio stiliaus ieškojimais*³. Tradicinės, etninės, ikiindustrinės architektūros elementų pasitelkimo ne tradicinėje architektūroje, o profesionalioje miesto visuomeninių pastatų statyboje ryškiausias ir, ko gero, pirmasis pavyzdys – tarpukario Kauno architektūra. Susiformavusią tarpukario architektūrą profesionaliosios tarpukario ir sovietmečio architektūros tyrėjas Vaidas Petrulis vadina *tautiniu stiliumi* ir sieja su architektūros *tautiškumu*, *tautos bruožų ieškojimu etninėje architektūroje*, *tautinio identiteto paieškomis*⁴. Etninės kultūros elementų pasitelkimą autorius vadina *etninės architektūros motyvais*, *tautinės architektūros bruožais*⁵. Sovietmečiu etninių elementų panaudojimą profesionalioje architektūroje autorius sieja su *nacionalinio savitumo strategija*⁶. Įdomu tai, jog sovietmečiu tam tikri etninės kultūros elementai, kuriuos galima sieti ir su tarpukario tradicija, pasitelkiami ieškant tokios architektūrinės formos, kuri sukeltų „sąmoningą emocinį socialistinio miesto arba vienos, arba kitos respublikos etninio savitumo suvokimą“⁷. Kaip ir tarpukariu, čia iškyla architektūra kaip kultūros, tapatybės politikos įgyvendinimo įrankis.

Straipsnyje nagrinėjamus etninės architektūros elementus, kurie panaudojami ne etninėje architektūroje, etnologijoje galima sieti su simbolių ir ženklų tyrimais etninėje materialinėje kultūroje: etninės kultūros ženklus, besisiejiančius su etnine kultūra ir nacionalumu, tyrė

Irena Regina Merkienė, vadynusi juos *lietuviybės ženklais*⁸, o Vida Savoniakaitė – *lietuviybės ir kaimiškosios kultūros simboliais*⁹. Pasaulyje tokie etniniai, tautiniai ženklai siejami su Benedicto Andersono *įsivaizduojamų bendruomenių* koncepcija¹⁰, Anthony'io Coheno teorija, kurioje nurodoma, jog tokie ženklai kyla iš pačių bendruomenių, tačiau jų reikšmė bendruomenėje taip pat yra nevienareikšmė¹¹. Lietuvos architektūroje etninės architektūros elementams tarpukariu, sovietmečiu buvo suteikiamos skirtingos reikšmės, o etninės architektūros elementai pasitelkiami ir šiuolaikinėje statyboje.

Esminiu lūžiu, sudariusiu sąlygas atsirasti etninės kultūros elementams ne etninės kultūros aplinkoje, buvo tradicine laikomos etninės kultūros nykimas dėl industrializacijos, su kuria siejamas ir nacionalizmo atsiradimas pasaulyje. Etniškumas yra glaudžiai susijęs su nacionalizmu dėl jo ypatybės remtis etnine kultūra, todėl šiame straipsnyje etninės

kultūros elementai nagrinėjami kartu su nacionalizmo diskursu. Tarpukario Lietuvos architektūroje matoma etniškumo, nacionalizmo ir modernizmo sintezė, prie kurios prisidėjo Lietuvos *didysis naratyvas*, kuris, manoma, taip pat prisidėjo prie susiformavusios laikotarpio architektūrinės formos. Kaip atsakas modernizmui susiformavo postmodernizmas, kuris ne neigia modernumą, o siekia susigrąžinti ar bent *išrasti* ryšį su tradicijomis.

Šiame straipsnyje siekiama nagrinėti, kaip Lietuvos žmonės naudoja istorinius etninės kultūros elementus architektūroje ir išreiškia savo etniškumą. Straipsnyje analizuojama visuomeninė didžiųjų miestų ir individualioji gyvenamųjų namų statyba tarpukariu, sovietmečiu ir po Nepriklausomybės atgavimo iki mūsų dienų. Šiuo darbu siekiama atskleisti dekoro elementus, architektūros medžiagos ir plano ypatumus lyginamuoju istoriniu, analitiniu metodu.

ETNIŠKUMAS IR NACIONALIZMAS ARCHITEKTŪROJE

Lietuvoje XX a. žymimas net dviem pasauliniais karais bei po Antrojo pasaulinio karo įvykusia okupacija. Nacionalistinių jausmų plėtrą taip pat veikė sparti gyvenimo būdo kaita. Naujos idėjos, kryptys ir procesai, kaip industrializacija, modernizacija, globalizacija, buvo priežastis ir pasekmė XX a. politinių, socialinių ir kultūrinių pokyčių, o kartu ir nacionalistinių judėjimų, kurie remiasi kalba, istorija ir paveldu. Nacionalizmas implikuoja politinės doktrinos, kryptingų judėjimų ir tikslingų simbolių reikšmes, kaip nacionalizmo sinonimas etnologijoje vartojami *tautiškumo, etniš-*

*kumo terminai*¹². Thomas Hyllandas Erikssenas išryškina kultūros svarbą nacionalizme kaip ženklus, leidžiančius tapatintis su konkretaus nacionalizmo šalininkais taip braižant ribas nuo *kitų*, stengiamasi, jog nacionalinės valstybės ribos sutaptų su kultūra¹³. Irena Regina Merkienė pasitelkia terminą *nacionalumas*, su kuriuo sieja *simbolius*, kurie *valingai ir nevalingai* visuomenei parodo socialinę savimone, etninį tapatumą, *lietuviybės simbolius* tyrėja išskyrė į valstietiškos etninės kultūros kilmės, iš žemvaldžių etninės kultūros atėjusius istorinius teritorinius, ir prigimtinis etniškumo (etni-

nė kilmė, kalba, charakteris) simbolius¹⁴. Šiame darbe remiamasi Auksuolės Čepaitienės tautinių simbolių klasifikacija, kai tautiniai simboliai skiriami nuo valstybinių ženklų: Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių rankdarbių simboliką mokslininkė suskirstė į valstybinius ženklus, tautinio identiteto ir tėvynės simbolius¹⁵. Mokslininkės išskiriami valstybiniai ženklai, mano manymu, yra būdingi ir architektūrai (ypač tarpukario), taigi iškyla klausimas, ar tokius ženklus reikia priskirti prie etninės kultūros ir kaip juos klasifikuoti aptariant naudojamus etninės kultūros elementus architektūroje. Šiam klausimui nagrinėti galima pasitelkti žinomų nacionalizmo tyrėjų mintis.

Anthony Smithas teigė, jog etniškumas yra senesnis už nacionalizmą, kadangi nacijos išsirutulioja iš etninių grupių¹⁶. Anot jo, nacionalizmą sudaro bendra vizija, ja sekanti kultūra, tos kultūros solidarumas bei politika¹⁷. Tai, jog etninio ir kultūrinio tapatumo negalime visiškai suplakti į vieną krūvą, dėmesį atkreipė dar Frederikas Barthas¹⁸, kultūros klausimu pasisakė ir žymus nacionalizmo tyrėjas Ernestas Gellneris, anot kurio, kultūra, kuria nacionalizmas remiasi, yra pakeičiama, o į svetima laikomos aukštosios kultūros vietą stoja žemoji kultūra, kuri yra interpretuojama¹⁹. Vyčio Čiubrinsko teigimu, tauta suprantama dvejopai – per etniškumą ir per pilietybę²⁰, o pastaroji glaudžiausiai siejasi su nacionalizmu. Architektūroje pilietybės aspektą galima susieti su valstybiniais ženklais, apie kuriuos rašė A. Čepaitienė, pavyzdžiui, Vyčiu, valstybine vėliava. Tautiškumo supratimas siaurąja prasme kaip etniškumo leidžia gretinti etniškumą ir nacionalizmą, visišką etniškumo nepai-

symas čia gali būti pateisinamas tik nacionalizmą suprantant siaurąja prasme kaip politinį judėjimą, ideologiją, tačiau net ir toks nacionalizmo suvokimas nepaneigia etninės kultūros ir su juo susijusių ženklų svarbos.

Anot politologo Nortauto Statkaus, nacijos susidarė modernizacijos metu sulydant ankstesnių epochų kultūros simbolius ir vertybes su pilietiniais-valstybiniais elementais, o dauguma nacionalinės valstybės piliečių siejami su viena etnine grupe²¹. Visa tai apeliuoja ir į Eriko Hobsbawmo išrastos tradicijos terminą, kuri su nacionalizmu sieja tam tikrų parankių praeities elementų pasirinkimas²². Tokios „atrankos“ metu susidaro galimybės vienus istorinius, politinius ar kultūrinius asmenis paversti *didvyriais*, o kitus – *išdavikais*²³, toks pozicionavimas buvo palankus ir tautos mito arba *naratyvo* kūrimui ir palaikymui, tautinių simbolių iškilimui.

Nacionalizmo atsiradimą dauguma nacionalizmo tyrinėtojų sieja su moderniaisiais laikais, industrializacijos procesu, teigdami, jog nors tautos (nacijos) save įsivaizduoja senas (istorines), jos yra modernios²⁴. Nacionalizmas, anot A. Smitho, pasaulyje atsiranda nuo XVIII a. antrosios pusės ir apeliuoja į išsilavinusius, pasiturinčius miestiečius, siekia pritraukti mokslininkus, profesionalus ir pan.²⁵ Tokia nacionalizmo fazė nuo XIX a. Antrosios pusės Lietuvoje sutampa su draugijų veikla bei mokslo raida, su šiandien laikomomis iškiliomis asmenybėmis, o intelektualų darbuose matomas noras gryninti savo kalbą, istoriją ir kultūrą siejasi ne tik su aiškiai suvokiama etnine priklausomybe, bet *savo* ir *kito* dichotomija, kada suvokiami ir tie, kurie nepri-

klauso *savai* etninei grupei. Anot A. Smitho, nacionalistai suvokia tautą kaip sudarytą iš etninės bendruomenės, išskiriančios daugiausia atskira istorija ir kalba²⁶. Etninį tapatumą suvokianti grupė, turinti savą kalbą, istoriją ir kultūrą, kuriai gresia pavojus išnykti, Lietuvoje suformavo tokį nacionalizmą, kuris tapo jėga, atvedusia etninę grupę prie pilietybės. Tarpukariu Lietuvoje taip pat aiškiai išsikristaluoja visi nacionalizmui priskiriami komponentai bei pasiekiamas aukščiausias taškas, kai tauta tampa nepriklausoma. E. Gellnerio teigimu, nacionalizmas pagimdo tautas²⁷, tačiau toks supratimas nesisieja su *tautos nubudimo* mitu, jog tauta egzistuoja iki nacionalizmo pradžios. Net ir pasiekus nepriklausomybę, vykdoma politika siekiama ir toliau telkti visuomenę prie valstybės branduolio, tam padeda ne tik politiniai sprendimai, bet ir „sužadintais“ nacionaliniais jausmais manipuluojantys *naratyvai*.

Paaiškinti, kodėl ir kaip nacionalizme pasitelkiami etniškumo simboliai dažniausiai juos interpretuojant, galima per tradicinės visuomenės ryšį su etnine kultūra: tradicinės visuomenės ar kultūros, anot Bronislovo Kuzmicko, yra tokios, „kuriose iš kartos į kartą perduodami papročiai reglamentuoja visas žmonių bendravimo veiklos sritis, vidiniai pokyčiai [jose. – V. V.] vyksta nepaprastai lėtai“, o laikymasis papročių užtikrina jaučiamą saugumą²⁸. A. Giddensas šiuolaikinę visuomenę sieja su *potradicine* tvarka, iškūnijimo mechanizmu²⁹, kada gyvenama nebesivadovaujant paprotine teise, t. y. tradicijomis, išryškinama takoskyra tarp ikiindustrinės (kaip tradicinės)

ir modernios visuomenės. A. Giddensas tendenciją rekonstruoti nunykusias ir mėginimą kurti naujas tradicijas sieja su brandžiąja modernybe ir kartu su ja jaučiama frustracija dėl pakitusio gyvenimo būdo, aplinkos, iš to kyla ekologiniai ir taikos sąjūdžiai, nors abejoja, jog įmanoma veiksmingai atkurti tradicijas modernybės sąlygomis, teigdamas, kad tradicijos šiuolaikinėje visuomenėje yra fragmentiškos ir daro nedidelę įtaką žmogaus gyvenime³⁰. Nepaisant A. Giddenso kritikos, matomos tendencijos grįžti prie tradicijų, net jas *išrandant*, t. y. išgyvenant krizę, ieškoma būdų, kaip susidoroti su patiriamais iššūkiais. *Išrandama tradicija* leidžia gretinti nacionalizmą su architektūra, kadangi abiem diskursams palankus interpretacinis aspektas.

Šiame darbe nacionalizmo, etniškumo ženklai architektūroje apeliuoja į visus empirinius architektūros elementus, kuriuos architektūros tyrėjas Vaidas Petrulis vadina *etninio kultūros paveldo interpretacijomis*, nors tokias *interpretacijas* atsargiai vertina, teigdamas, jog architektūroje tapatybė suvokiama kaip daugialypis reiškinys ir remiasi urbanistikos tyrėja Anja Kervanto Nevanlinna, kuri tapatybę architektūroje skirsto į tris lygmenis: universalų, individualų ir pliuralistinį³¹. Nors tyrėjai nesieja savo tyrimų tik su etniškumu, atkreipia dėmesį į tai, kad tokioje architektūroje tapatybė apima keletą lygmenų, tai galima sieti su šiuolaikinės tapatybės tyrimais, kada tapatybės taip pat negalime nusakyti vienareikšmiškai, t. y. nepaisant akivaizdžių žmogaus priklausymo tam tikrai etninei grupei ženklų, tai gali visiškai nesutapti su žmogaus saviidentifikacija.

Etninės kultūros elementų pasitelkimas architektūroje nėra laikomas vieninteliu būdu atgaivinti ryšį su istorija – V. Petruolio teigimu, architektūros ryšys su statybos tradicijomis atkuriamas ne tik interpretuojant etninės kultūros tradicijas, bet ir pasiremiant kurios nors profesionaliosios istorinės architektūros stiliu mi ir net kuriant naują, šiuolaikinę architektūrą³². Reiškiniu, kai remiamasi kuria nors statybos tradicija, pradžiai datuoti reikia papildomų tyrimų, tačiau, remiantis *išrastos tradicijos* terminu ir E. Hobsbawmo pasitelktu neogotikos atsiradimo pavyzdžiu³³, galima teigti, jog profesionaliojoje architektūroje santykis su tradicija pirmiausia pasireiškė istorizmo ir neostilių plitimu. Neostiliai buvo būdingi Lietuvai dar iki tarpukario, tačiau, kaip matysime iš toliau pateikiamų pavyz-

džių, jie pasitelkiami tarpukario ir sovietmečio architektūroje. Šiame straipsnyje nagrinėjami etninės kultūros ženklai architektūroje, išvardintieji statybos tradicijų panaudojimo architektūroje būdai neretai yra susipynę, pavyzdžiui, stalinistinio realizmo architektūroje pasitelktas neoklasicizmas, kuris pagražinamas keletu motyvų, paimtų iš etninės kultūros. Miestų architektūra (ypač profesionalioji) su etnine, kaimo arba liaudies kultūra vis labiau konfrontavo nuo mūro pasirodymo pradžios, didesni liaudies kultūros praradimai siejami su industrializacijos laikotarpiu, o vieni pirmųjų ir vieni aiškiausių etninės kultūros statybos tradicijų panaudojimo pavyzdžių matyti tarpukario Lietuvos architektūroje, netgi stalinistinio realizmo laikotarpiu ir, žinoma, postmodernioje, šiuolaikinėje statyboje.

ETNINIAI SIMBOLIAI IR TRADICIJŲ PASITELKIMAS TARPUKARIO ARCHITEKTŪROJE

Vienas geriausių pavyzdžių, kai pasinaudojama tam tikromis statybos tradicijomis ir etninės kultūros elementais architektūroje – tarpukario laikotarpio architektūra Lietuvoje, kuria buvo siekiama sutelkti visuomenę, formuoti naują etniškumu grįstą tautinę tapatybę. Tarpukario Lietuvos architektūra siekta ne tik reflektuoti nepriklausomybę, kelti nacionalinius jausmus bei pateikti tautai atpažįstamus kultūros ženklus. Istorikas Paulius Subačius, nagrinėjęs lietuvių tautinę tapatybę, grįstą etniškumu, kaip tautą žyminčius elementus nurodo kalbos, tautosakos ir papročių savitumo suvokimą³⁴. Nors tarp tautą žyminčių elementų architektūros diskursas nėra minimas, jis pasitelkiamas tarpukariu suklestėjusiame

Lietuvos *didžiajame naratyve*, kurio funkcija buvo sužadinti nacionalistinius, romantinius jausmus, kurti, gryninti viena etnine tapatybe grįstą lietuvių tautą ir jos kultūrą. Architektūros ir *didžiojo naratyvo* sąlyčio taškas pirmiausia yra per medį kaip žaliavą³⁵. Kalbininkas Kazimieras Būga ragino rinkti medžiagą ir saugoti medinę kaimo architektūrą, kurią vadino *kultūros paminklais*³⁶, taip pat ir daugelis žinomų Lietuvos inteligentų, intelektualų. Tarpukariui būdingą etnocentristinį romantišką požiūrį į medinę kaimo statybą galima iliustruoti dailės istoriko, kritiko ir muziejininko Pauliaus Galaunės citata: „Tenka tvirtinti, jog lietuviai tobulų formų medžio statinius pažino jau XIV a., ir ne vien pilių, bet ir gyvenamų-

jų namų statyba. Tas įvyko galutinai lietuvių gyventi vietoj sustojus. Jau tada ji šalia primityvių palapinių ir piliakalnių – žemės statybos vartojo ir tobulų formų medžio statybą.³⁷ Tokie požiūriai ne tik reprezentavo tarpukario lietuvių tapatybę, bet ir ją formavo, taip pat eskaluojamas etnocentristinis romantiškasis naratyvas, tikėtina, prisidėjo prie tarpukario Lietuvos architektūrinės formos.

Pereinant prie konkrečių nacionalizmo apraiškų architektūroje, reikia pažymėti, jog etninė kultūra kaip *išrandama tradicija* buvo projektuojama ne tik pasitelkiant dekoratyviusius motyvus, perkeliant medinei puošybai būdingas detales, ornamentus ant mūrinių statinių, bet ir su etnine kultūra siejamomis architektūros formomis, pavyzdžiui, su projektuotas pastatas savo planine struktūra primenantis „gonką“, priemenę ir du pastato galus³⁸. Etninė kultūra pasitelkta ir Kauno centriniame pašte, kur iš grindų plytelių suformuotas liaudiško rašto, žinomo iš audinių, motyvas neabejotinai turėjo apeliuoti į etninę tapatybę ir telkti tautą. Tarpukario architektūra iš pradžių dar išlaikė neoklasicizmo stilių, vėliau po truputį vis įgaudavo modernizmo bruožų³⁹. Įdomu tai, jog santykis su tradicija kuriant tautinį stilių buvo formuojamas remiantis ir neobarokine stilistika⁴⁰, turbūt dėl susiformavusio ir suklestėjusio Vilniaus baroko. Tai rodo, jog tarpukariu naudotasi net keletu būdų, kaip panaudoti statybos tradicijas architektūroje, ieškota tokių verčių architektūroje, kurios geriausiai atitiktų šio laikotarpio politinę, socialinę ir kultūrinę padėtį. Tokios architektūrinės formos įgavo dinamiškų, sintetinių ir gana netikėtų išraiškų.

Formuojant lietuviškąją tapatybę per architektūrą, vienas svarbiausių uždavinių buvo strateginių objektų įtraukimas į šį procesą. Tai geriausiai iliustruoja Karininkų ramovės pastatas Kaune. Pastato fasadą puošia karžygiai ir didžiųjų Lietuvos miestų (Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos) herbai. Taigi šalia etninės kultūros ženklų tarpukariu iškyla jau minėti *valstybingumo ženklai*. Tokie ženklai, kartu su etninės kultūros ženklais tarpukario architektūroje buvo pasitelkiami siekiant to paties tikslo – įtvirtinti nepriklausomos tautos savimone, tad šiame kontekste neiškyla reikmė griežtai atskirti tokius simbolius. Pasiekus tautos Nepriklausomybę ir atsiradus lietuvių pilietybei, tokius simbolius, ženklus galima vadinti tautiniais arba pasiremti siauresniu etniškumu, kuris siejasi su tauta, supratimu.

Tarpukario architektūroje gausu tinko puošybos, langų ir balkonų turėklų su tulpės, kviečių, Gedimino stulpų ar kitais motyvais. Tokia gausa ir sintezė etninės kultūros elementų ir valstybinių (valstybingumo) simbolių būdinga ir Karininkų ramovės pastato interjerui: masyvios ažuolinės lubos, tautinių raštų parketas, o Vytauto Didžiojo garbei įrengta atskira pastato dalis, pavadinta *Vytauto seklyčia*, čia pagal specialų užsakymą gaminti baldai⁴¹. Skelbtame konkurse projektai, užėmę II ir III vietas, taip pat išsiskiria etninės kultūros ženklų, ornamentų gausa⁴². Simbolišku ir su etniškumu susijusiu galima laikyti patį *ramovės* terminą⁴³. Ko gero, toks pavadinimas buvo pasirinktas neatsitiktinai ir parodo tuo laikotarpiu aktualizuotą pagoniškąją kultūrą.

Architektūra rėmėsi ne tik tautiniais raštais, bet ir alegorinėmis reikšmėmis –

nepriklausomybę trimituoti turėjo Prisi-kėlimo bažnyčios Kaune projektas (1928 m.), Vytauto Didžiojo muziejus (1934 m.)⁴⁴. Tarpukario architektūra taip pat buvo nevienalytė ir dėl požiūrio į architektūros tradicijų pasitelkimą – jaunesnioji karta, kuriai priklausė Vytautas Landsbergis-Žemkalnis, nors dar ieškojo architektūroje tautos dvasios, suvokė, jog reikia kurti naują, savitą architektūros formą, skirti dėmesio architektūros ir gamtos dermei⁴⁵, architektūra taip įgavo vis ryškesnių modernizmo bruožų, imtas naudoti gelžbetonis, į pastatus vis dažniau įkomponuojamos langų eilės. Tai taip pat rodo tapatybės ieškojimą. Tarpukario architektūros sėkme galima laikyti ne tik atgautą tautos nepriklausomybę, bet ir šiandieninį tokios architektūros kaip unikalios vertinimą ne tik Lietuvos mastu – tai liudija siekiai įtraukti Kauno tarpukario architektūrą į UNESCO Pasaulinio paveldo sąrašą. Pastaruoju metu vis dažniau eskaluojamos tokios architektūros vertės, o siejimas su unikalumu liudija tai, kad ši architektūra prisideda prie lietuvių etninės grupės telkimo, kelia nacionalistinius jausmus, o lietuviai mielai save tapatina su tokia architektūra.

Literatūra ir nuorodos

- ¹ Rasa Bertašiūtė, Šiuolaikinė architektūra tradiciniame kraštovaizdyje. *Kaimo statyba: Džūkija*. Rasa Bertašiūtė (sud.). Vilnius: Petro ofsetas, 2012, p. 20.
- ² Elvyda Lazdauskaitė, Tradicinė architektūra. *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Vilnius: LII leidykla, 2013 <<http://identitetas.mch.mii.lt/index.asp>> [žiūrėta 2015 11 17].
- ³ Aistė Andriūšytė, Rasa Bertašiūtė, Simona Benetytė, Tradicinės architektūros tęstinumas šiuolaikiniame kaime. *Kaimo raidos kryptys žinių vi-*

Etinės kultūros elementų, valstybinių simbolių panaudojimas architektūroje kaimo vietovėse nebuvo toks reikšmingas, mat medinės statybos tradicijos kaimo vietovėse dar nebuvo nutrūkusios. Daugiausia dėmesio buvo skiriama reprezentaciniams šalies pastatams Kauno mieste, tapusiam laikinąja sostine. Kaimo vietovėse tarpukariu vyko skirstymasis į vienkiemius, o statybose suaktyvėjo pastatų, ypač molinių, statyba, o tai galima sieti ir su medžio žaliavos krize⁴⁶. Tarpukariu atkreipiamas dėmesys ne tik į paplitusias, bet ir primirštas kaimo statybos technologijas, taip pat siūlomos pigesnės statybos alternatyvos iš molio bei pažangesnės statymo technologijos naudojant betoną (K. Reisonas, 1926, V. Švipas, 1936). Nors daugeliui tyrėjų tarpukariu buvo būdingas romantinis požiūris, reikia akcentuoti P. Galau-nės etninės architektūros tyrimus, kitų intelektualų indėlį siekiant išsaugoti etninę architektūrą (Basanavičius 1912, Būga 1923). Žinias apie tradicinę lietuvių architektūrą, jos elementus rinko ir surinktą medžiagą emigracijoje nagrinėjo po karo į Vokietiją, vėliau į JAV emigravęs Jurgis Gimbutas.

suomenėje: Mokslo darbai. 4-osios Jono Prano Aleksos tarptautinės mokslinės konferencijos „Šiuolaikinio kaimo vizija“ medžiaga. Šiauliai: VšĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2011, p. 14.

- ⁴ Vaidas Petrulis, Erdvinės lietuvių tautinio stiliaus politikos projekcijos 1918–1939 m. *Meno istorija ir kritika*, t. 4, 2008, p. 35, 37, 46.
- ⁵ Ten pat, p. 38, 44.
- ⁶ Vaidas Petrulis, Nacionalinio savitumo strategijos sovietmečio Lietuvos architektūroje. *Urbanistika ir architektūra* 29 (1), 2005, p. 4.

- ⁷ Ten pat.
- ⁸ Irena Regina Merkienė, Etninė kultūra ir lietuviybės simboliai. *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje. 1990 ir 1991 metais: Etninė kultūra ir tautinis atgimimas*. Regina Merkienė (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1994, p. 64.
- ⁹ Vida Savoniakaitė, Lietuviybės simbolių pertekimas. *Lituanistica* 2 (50), 2002, p. 39.
- ¹⁰ Benedict Anderson, *Įsivaizduojamas bendruomenės: apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*. Vilnius: Baltos lankos, 1999.
- ¹¹ Anthony Cohen, *The Symbolic Construction of Community*. London, New York: Routledge, 1985, p. 15.
- ¹² Vida Savoniakaitė, Nacionalizmas. *Lietuvos etnologijos ir antropologijos enciklopedija*. Vida Savoniakaitė (sud.). Vilnius: LII leidykla, 2013, p. 317.
- ¹³ Thomas Hylland Eriksen, *Ethnicity and Nationalism*. Trečias leidimas. London: Pluto Press, 2010, p. 7.
- ¹⁴ Merkienė, p. 55.
- ¹⁵ Auksuolė Čepaitienė, Tautiniai simboliai Lietuvos politinių kalinių ir tremtinių rankdarbiose. *Etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1990 ir 1991 metais: Etninė kultūra ir tautinis atgimimas*. Regina Merkienė (sud.). Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 1994, p. 153.
- ¹⁶ Nortautas Statkus, *Etniškumas ir nacionalizmas: istorinis ir teorinis aspektai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2003, p. 84.
- ¹⁷ Anthony David Smith, *Nacionalizmas XX a.* Vilnius: Pradai, 1994, p. 11.
- ¹⁸ Fredric Barth, Introduction. *Ethnic Groups and Boundaries*. Fredric Barth (sud.). Boston: Little, Brown and Company, 1969, p. 15.
- ¹⁹ Ernest Gellner, *Tautos ir nacionalizmas*. Vilnius: Pradai, 1996, p. 95.
- ²⁰ Vytis Čiubrinskas, Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos. *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*. Vytis Čiubrinskas, Jolanta Kuznecovienė (sud.). Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, 2008, p. 8.
- ²¹ Nortautas Statkus, Ar galima etniškumo ir nacionalizmo sintezė. *Naujasis Židiny* 2, 1998, p. 181, 185, 186.
- ²² Eric Hobsbawm, Introduction: Inventing Traditions. *The Invention of Tradition*. Eric Hobsbawm, Terence Ranger (sud.). Cambridge: Cambridge university press, 1983, p. 1.
- ²³ Statkus, *Etniškumas ir nacionalizmas*, p. 86.
- ²⁴ Eriksen, p. 100.
- ²⁵ Smith, *Nacionalizmas*, p. 91.
- ²⁶ Anthony David Smith, *Nationalism in the twentieth century*. New York: New York University Press, 1982, p. 56.
- ²⁷ Gellner, p. 96.
- ²⁸ Bronislovas Kuzmickas, Tradicija ir inovacija modernybės ir postmodernybės požiūriu. *Logos* 67, 2011, p. 11.
- ²⁹ Anthony Giddens, *Modernybė ir asmens tapatumas*. Vilnius: Pradai, 2000, p. 33.
- ³⁰ Giddens, p. 264.
- ³¹ Petrulis, *Nacionalinio savitumo*, p. 4–5.
- ³² Ten pat, p. 5.
- ³³ Hobsbawm, p. 1–2.
- ³⁴ Paulius Subačius, *Lietuvių tapatybės kalvė: tautinio išsivadavimo kultūra*. Vilnius: Aidai, 1999, p. 34.
- ³⁵ Viktorija Varanuskaitė, Architektūros modelis „Nuo medžio prie mūro“ remiantis Lietuvos didžiuoju naratyvu“. *Logos* 79, 2014, p. 215.
- ³⁶ Kazimieras Būga, *Lietuvių trobesiai S. Daukanto aprašymu. Tauta ir žodis* 1, 1923, p. 93.
- ³⁷ Paulius Galaunė, *Lietuvių liaudies menas. Jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Kaunas: Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakultetas, 1930, p. 40.
- ³⁸ Petrulis, *Erdvinės lietuvių*, p. 38.
- ³⁹ *Lietuvos dailės istorija*. Alfonsas Andriuškevičius (sud.). Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla, 2002, p. 278.
- ⁴⁰ Petrulis, *Erdvinės lietuvių*, p. 39.
- ⁴¹ Vaidas Petrulis, Karininkų ramovė Kaune. AUTC < <http://www.autc.lt/lt/architekturos-objektai/881> > [žiūrėta 2015 03 19].
- ⁴² Ten pat.
- ⁴³ Lietuvių kalbos žodyne pateikiama keletas šio žodžio reikšmių, iš kurių mums aktualios šios: 1. spėjama senovės lietuvių šventykla, maldų vieta; 2. visuomeninė karininkų organizacija, kuri rūpinasi jų kultūros ir reprezentacijos reikalais; tos organizacijos klubo patalpos.
- ⁴⁴ Petrulis, *Erdvinės lietuvių*, p. 42.
- ⁴⁵ Ten pat, p. 43–44.
- ⁴⁶ Viktorija Varanuskaitė, Molio statiniai: ar visada egzistuoja buvusios statybos tradicijos alternatyva. *Tradicija ir dabartis* 9, 2014, p. 114–115.
- ⁴⁷ Petrulis, *Nacionalinio savitumo*, p. 4.

B. d.